

MAGYAR ZSIDÓ SZEMLE

NEGYVENKILENCEDIK ÉVFOLYAM

Dr. HEVESI SIMON

TÁMOGATÁSÁVAL SZERKESZTIK:

Dr. HEVESI FERENC és Dr. LŐWINGER SÁMUEL

BUDAPEST 1932.

TUDOMÁNY.

Rabbi Bêr Nicolau.

(1794–1861.)

הצדיק גם כמותו לכהן
ישע עולם מעשיהו ;
שמעון בכרך.

Beh sokat álltam nagyatyám képe előtt és eltűnődtem, méltó vagyok-e arra, hogy a nevét viseljem, hogy ugyanazon a pályán működhessem mint ő.

Ha eljöttek hozzám hiveim sáalóth-tal, az ő elvét követtem, elveimet a gyakorlatba soha át nem vittem, hitem formáit a salseleth hak-kabbalah, a hagyomány láncában láncszemként betartottam; válni készülő házastársakat megbékítettem és igazán fájt nekem, ha válóokmányt kellett kiállítanom, mert arra gondoltam, hogy rabbi Bêr mi-Mikulás harminchárom évi rabbisága alatt nem volt *מסדר הנט* egyetlen eset kivételével, amikor *על תנאי* utján a sógorok zsarolásától meg akart kimélni egy szerencsétlen asszonyt

Beidegződött bennem a tradíció, hogy őseim voltak rabbi Szinaj lamdon, rabbi Bêr mi-Mikulás, rabbi Samuel hak-Kóhén Markovics, rabbi Menachem hak-Kóhén Kohlbach stb.

Régen volt, nagyon régen volt, hiszen 1932-ben *száz éve* lesz, hogy a híres lipótszentmiklósi hitközség rabbivá választotta dájánját, és hogy én most felidézem nagyatyám szellemét, hogy lejegyzem azt, amit róla mesélt nagyanyám, Sámuel nagybátyám, a turdossini jámbor pap, r. Móse Salamon, amit sabuóth és hósanna-rabba éjjelein meséltek a beth-hamidrásban és amit oly mohón hallgatott a kis seminarista, ezt azért teszem, mert nekem kedves embereim, Hevesi rabbik, apa és fia, felszólítottak, hogy megint irjak valamit a Magyar Zsidó Szemlénkbe.

I.

A XVIII. század végéhez közeledett; a Vág melletti Szentmiklóson viruló hitközség élvezte szellemi és anyagi jólétét. Az andrásfalvai Pongrácz-család mint a XVIII. és XIX. század magyar nemesei általában támogatták a zsidókat és intézményeiket; már volt nagy, tágas temploma, amelyben 1846 ig imádkoztak és amelynek falai csak a hetvenes évek végén estek áldozatul a csákánynak; volt rendes, kőfallal bekerített beth-ólamja és ha nem csalódom, néhány ágyas kórháza a templomudvar végén.

A sok autochthon zsidó család mellé letelepedtek idegen családok, különösen a szomszédos Morva- és Csehországból, ahol a rettenetes nyomorral és kegyetlen kezeléssel és önkény-nyel járt a zsidó családok numerus claususa; Ronsbergből származik a Ranschberger-család, Hellischauból a Wellisch-család, Sziléziából a Schlesingerek egy része, sok jött Németországból, pl. Ulmból; Fürthből az Ullman-család, egy őüket jargon kifejtéssel reb Moise Ferd (פירודה)-nak mondták, Colmárból az Elzász-ok, a Rajna mellékéből Bacharachból Bacherék, a lombardiai sikságról a Tedesco-család stb. Galiciából is volt jövevény, de inkább a nyugatiból, így Krakkóból, Novitargból stb. De valami különös szerencse egybeolvasztotta Liptószentmiklós zsidóságát, nem keverék volt, hanem vegyület. Legalább úgy tudom, hogy a számos lamdon és baál-széfer. a sok talmudtudós az Unger, Haas, Kirz, Banéth, Stössel, Stern stb. családokban az askenázi zsidóság konzervatív repraesentánsai közeledtek a nyugati kulturához.

Említenem sem kell, hogy Mendelsohn iskolája sok követőre akadt a községben; a szellem ápolói között a legkiválóbbak a Bacher, Diner, Donáth, Goldstein, Janowitz, Glasner, Wellisch, Tedesco, Ring és Ullman-családok tagjai, férfiak és nők egyaránt; „Leseverein“-t is alapítottak; ennek lelke volt Bacher Simon, felejtethetlen Mesterem, Bacher Vilmos, atyja.

A község ezen „Aufklärung“-rétege birta rá a hitközség rabbiját, Münz Eliezert, a „Semen rókeach“ híres szerzőjét, hogy elhagyja Miklóst és Abaujszántóra költözzék. Utódja rabbi Szinaj

lamdon¹, egyike Hillel tanítványainak; szerette a békét, törekedett egyetértésre, szerette az embereket és megnyerte őket a tórának.

5554 (1794)-ben rabbi Szinajnak fia született: Bêr (יששכר); az öröm bizonyára nagy volt, hiszen a fiut felnevelheti majd a tudomány bajnokának, hogy végig harcolja majd מלחמתה של חורה a thóra áldásos harcát.

Dédapa korán vesztette el a feleségét; az árvákat egy megbízható keresztény cseléd gondozta, aki még a Kriasz-semát is elvégezte rabbi Szinaj gyerekeivel.²

Miként folyt le Bêr gyermekkor, azt sejthetjük, hiszen a zsidó konzervatív család gyermeke három-négy éves korában került a melammedhez, 6 éves korban a misnára, nyolc-tíz éves korban a talmudra fogták a fiút; zsenge korában rabbi Léb melammed vezette Berlt talmudtanulmányaiban, később az édesatyja maga.

Talán bar-micvája után került el a szülői házból, mint bachur előbb Pozsonyba, onnét elvetődött Nagyszöllösre öccsével, Wolffal együtt; ez nemsokára északnak tartott és végleg Krakóba telepedett le, Bêr Batizvasvárra került rabbi Sámuel hakkóhén Markovics, gazdag arendátor házába, valószínűleg mint Elia tanítója és későbbi apósának — szerényen mondja r. Bêr,— tanítványa.³

Tíz évet töltött Batizvasváron, elvette az egyik Markovics-leányt, Miklóstra költözött, ahol r. Szinaj halála után elnyerte volt a dáján-állását. Elsőszülött fiát, Szinajt, követte még két leány: Chava (a bajai rabbi Nascher Mózes felesége) és Frádel a kalocsai rabbi Wolf József⁴ neje). A hitves halála után r. Bêr

¹ V. ö. Magyar Zsidó Szemle, 1929. II.

² Mint kis fiu láttam a nyolcvan éven felüli asszonyt; a Ksod liptószentmiklósi máiházójának Kolinázy Adolf nejének nagyanyja volt; nevét nem ismerem.

³ Munkájának, מנחת עני (Wien, 1857. Della Torre) bevezetésében írja: אוכיר גם לטובה מר חותני פרה ממשה אהרן מו"ה שמואל כהנה רבא ו"ל תורה וגדולה משולבת בו כי קרוב לעשרה שנים למדתי בביתו בית שמואל הרמה וכל די מחסורי נתן לי . . .

⁴ Ennek unokái Héber Bernát tanár és Dr. Wolf József rabbi, budapesti hittanár.

ujból megnősült; elvette elhunyt feleségének a hugát, Léaht, akivel majdnem 30 évig boldog házasságban élt.

E házasságból túlélte az apát hat gyermek: három fiu. Sámuel, Avrom (Adolf) és Móse (Móric), akik még chederbe és jesibákba jártak és három leány: Ráchel (Róza), ipolysági bérlő; Glück Mór, neje, Rivkah (Regina), a rózsahegy rabbi Elzász Manó neje és Jentel (Jetti), az ácsi rabbi Kohlbach Sámuel neje; a lányok már mind a híres zsidó elemi iskolába jártak, amely 1846-ban már teljes hat osztályu volt külön iskolaépületben; az iskola két földszintes épület volt tágas, világos termekkel; a két épület közt volt az iskola kertje (Schauer Simon utasítására 1874-től kezdve egyuttal botanikus kert); a templom mögötti tér deszka-palánkkal bekerített torna-udvar volt az akkor divó felszereléssel: nyújtókkal, bakkkal, mászó póznákkal, létrával, kötelekkel, hintákkal stb. Ezen alkotásra büszke volt a tornatanító, Venetianer Károly, aki büszkén odakanyarította neve alá „staatsbefugter Turnlehrer”. A tanítás nyelve 1874-ig német volt; ekkor kezdett megmagyarosodni, különösen Katz Henrik és Steier Izidor⁵ tanítók hatása alatt, amíg végre a nyolcvanas években a magyarság egyik végbástyája volt, mert a róm. kath. iskola tót nyelvű, a lutheránus tót nyelvű, pánszláv érzelmű volt. A vármegye dzsentry-családjai, a tisztviselők, lateinerek és kereskedők s iparosok a zsidó iskolába küldték fiaikat, leányaikat.

Visszatérek az iskola 1840—50-es éveiehez; az iskolaszék kiváló tanerőket alkalmazott, így édesanyámat tanították Löwenstein Bernát (később lebergi főrabbi), Zirndorf Henrik (később a cincinattii rabbiképző intézet professora) Kobak, a Jeschurun szerkesztője, Grün Náthán (később prágai rabbi és hittanító), Schlesinger és később Schauer Simon, aki bátran lehetett volna akármilyen neves középiskola tanára és Goldstein Sándor (Alexander; ez utóbbi az én tanítóm is volt és ha 1897-ben nincsen már nyugalomban, fiamat is az tanította volna.)

A leányok tánciskolába is jártak; a XIX század táncaiba bevezette Schmall, aki nem egy volt tanítványának még leányunokáját is tanította; mindkét öcsém volt tanítványa; én mint szeminarista csak nem járhattam tánciskolába.

⁵ Az ismert publicista és a tót kérdés legjobb ismerőjének, Steier Lajos atyja.

Fiait azonban már óvta az igazi mendelssohni szellemben működő iskolától rabbi Bér, ezek később „a kereskedői” pályán pótolták a mulasztásokat, nagy műveltségű ember volt Szinaj, a legidősebb, sokat olvasott Sámuel és Móse, folyton bujta a könyvet a külcnc Avrom, de az ősi tradíciónak letéteményesei és apostolai a modern zsidó szellem nevelte leányok lettek és nem az egyoldalú talmudizmus nevelte fiuk, akik talmudtudásukat még értékesíteni sem tudták, mert atyjuk inkompatibilisnek tartotta, hogy fiainak vagy vejének hattáráht adjon.

Magam láttam még egy levelet, amelyben Ungarisch-Brod hitközsége r. Bér mi-Mikulásnál érdeklődik a pályázó Moizes Naschérrol; nagyapa felelete kitérő, csak nem fogja ő a vejét feldicsérni.

Az a tény, hogy a hattárah megadásában igen rigorózus, túlszigoru volt, összetűzésbe hozta — igaz, csak egyetlen egyszer, mert rabbi Mendel Kirz is rendkívül szerény, békeszerető ember volt — legintimebb barátjával és hallgatójával, akit 1882-ben nagyatyám végrendekezése szerint melléje temettek. Kirz rabbinak volt egy veje, aki tanítványa volt nagyapámnak; kiváló lamdon is volt, de szemében nem állta meg a יורה יורה יורה יורה mértékét.⁶

Rabbi Bér figyelmes férj, szerető, gyöngéd apa volt, de a családi élet nem igen foglalta le; ami kellemetlenség volt, azt elfelejtette ott a béth-hammidrásában és rabbi-hivatásának élt: ללמוד וללמד tanulás, tanítás, konzerválás és a gyakorlati életbe való átvitele a vallás eszméinek, intézményeinek és forrásainak.

Csak a pénteket és az ünnepi lakomák egyesítették a nagy kerek asztal körül a családot, de még akkor is keveset érintkezett gyermekeivel, mert a kiddustól a habdáláig más szó el nem hagyta ajkait, mint a lesón-hakkódes, a héber nyelv.

⁶ Sch. könyvében említi r. Bért, de bizony nem úgy, mint a turdossini rabbi Salamon Mózes a נתיב משה c. munka bevezetésében vagy Bacher Simon versben és szóban. 1909 ben meglátogattam a turdossini rabbit, sokat mesélt nekem nagyapáról, rajongással bizony, de sajnos, jegyzetet nem csináltam. Tudom, hogy nagybátyám, Elzász Manó irt apósáról, de azt a tüzetet nem kaphatjuk meg és így azt sem én, sem pedig fia, dr. Elzász Bernát, Landsberg a/Warthei rabbi, sehol sem szerezhettük meg.

Különben is nejeire bizta a gyermekek nevelését, amint szokásos volt a régi rabbifamiliákban. Ha panasszal jött a felesége — „Léelé”-nek mondta — vagy tréfával, vagy a mutatóujjával fenyegetőzve csak annyit mondott: azt tenni nem szabad, fiam! („Dosz tur men nist”).⁷

Jövedelme csekély volt és azt a keveset is megosztotta báchurral, óreachchal, szegénnyel. Nagy gondot okozott neki a jesibah fentartása. A jobbmódu intelligencia élelmezte a hatosztályu népes iskolájának idegen és szegény tanulóit; elfordultak a szegény bachurimtól. Alapítottak egy talmud-tóra-egyesületet, becsületesen kivette a részét a rabbi maga is, de szükös volt a jövedelme.

Volt idő, amikor hatvan, sőt ennél több báchur tanult Miklóson, de folyton apadt a számuk; hirmondó még az én időmben is került; akad 2—3 bachur, aki Miklósról eljött; engem is a fekete-ardói Grosz Jónás tanított talmudra.

A jesibah hanyatlása iratja meg Bacher Simonnal a következő elegiát:

אוכרה ימי קדם עת עיר מולדתי
היתה עיר מלאה סופרים וחכמים
עצב ימלאני במכאוב נלכדתי
עת אשמע איך נשתנו הימים . . .

Visszaemlékszem régi időkre, amikor szülővárosom olyan hely volt, amely tele volt írástudókkal és bölcsekkel, bánat tölt el engem, fájdalom fog el ma, amikor ezt hallom, miként változott meg a kor . . .

S Bacher Simon igazi biurista, humanista volt a fogalom legnemesebb értelmezésében és meghalt 1891-ben; nagyapámat, hogy nem bántotta volna 1861 előtt, amikor szerinte — és sajnos ma beigazolódó igazság — a régi típusu talmudiskola tuléli magát és elavult intézménnyé válik.

⁷ Egyszer nyálankoskodott fia Szinaj; az éléskamrában nagyon kíváncsian kacsingatott feléje a szép barnára pírított libamáj. Fogta magát Szinaj és szép lassan kivájta és megette. Ebédre hozzák a májat, belevág a ház asszonya; beomlik a máj. Nagy lárma; azt csak Szinaj tehette; izgatottság, remegés. „Léele! Hozass be egy pohár tejet!” Nagyon néz az asszony, de behozatja. „Szinele! Most idd meg a tejet!” Szine megissza; „látod, Léele! Szinele ezt nem tette, mert különben a libamáj élvezése után ő csak nem innék tejet.” S Szine megszabadult a veréstől.

Hitvese, a magyar föld szülöttje, nem szereti a nagyjában kicsinyes, pénzsóvár szlovák zsidót; biztatja a férjét, hogy menjen el Miklósról, fogadja el Nagyszöllös megtisztelő meghívását.

De a rabbi ott maradt; Erec jiszraélbe menne, hogy ott domboruljon fölötte a sirja. Hő vágya az, hogy a Vármegye-házán megkapja az utlevelet Palesztinába, a Szentföldre, hogy ott meghalhasson

A Szentföld mellett vonzza egy szent. hely: atyjának a sirja; ha 'be nem fogadhatja a Szentföld féregmentes, feltámadást ígérő pora, temessék el atyja mellé.

Erec jiszrael az álma. Nem üres frázis volt az ő ajkán, amikor hétköznapi éjfélnél, homlokát behamvazván, odaült a földre az ajtófélfá közelébe és siratta Judaea elvesztét, Jeruzsálem elpusztítását. Betartotta rabbi Bêr mi-Mikulás a zsoltár-költő fogadalmát:

אם אשכחך ירושלים השכח ימיני
חדק לשוני להכי אם לא אזכרכי . . .

„Ha megfeledekzem rólad Jeruzsálem, sorvadjon el a jebbom, Tapadjon a nyelvem az inyemhez, ha reád nem emlékszem . . .“

De Jeruzsálembe nem mehetett, hogy ott pihenjen, örök álmát alussza, a feltámadást megvárja, mert váratlanul szélhűdés érte csütörtök este, 5622 (1861) mar-chesván 28-án meghalt.

II.

„Isten nevében!“

„A sabbóth elmúltával, a hét első napjának estéjén, 5593. mar-chesván 25-én ezen hitközség előjárósági és képviselőtestületi ülésén valamennyien abban állapodtak meg, — és a többség egy az egyetemessel, mint többség számra és tekintélyre nézve — hogy rab. Bêr, aki máig a rabbikar elnöke (ראש בית דין) volt hitközségünkben és akinek szava az egész hitközség vezetője volt, aki mint hű pásztora nyájának a tóra és hagyomány vize felé terelt bennünket, akinek jámbor működését körünkben megfigyelhettük és akinek neve közismert az országban, különösen korunk gáónjai körében, akik mind megismervén tudását és jogi képzettségét igazolták, hogy hitközségünk méltó tanítója és jártas a régi és újabb vallási szabványok és novellák alkotá-

saiban (בקי בכל חררי פוסקים) és mindegyikök irásban is bizonyította — rab Bêr méltó arra és meg is érdemli tudása és jámborsága elismeréseként, hogy magát ezentúl községünk áb béth-dinjének nevezze. Azért avatjuk fel őt (קדשנו איהו) minden tekintetben rab áb béth-dinne. Szolgáltasson jogot, ítélkezzék peres ügyekben, tanítson és oktasson (יורה יורה ידן ידן) mint Izrael kiváló rabbijainak bármelyike. Aki valamikor is — Isten ments! — ellene szegül, azt minden kigondolható módon kényszerítsék arra, hogy beadja derekát és magát neki alávesse! Másrészt emlitenünk sem kell, hogy akinek a szívében csak egy csöpp istenfélelem van, az vegyen példát a mi rab Bêrünk magasztos erényeiről.“ (Ötvenegy aláírás.)

S mikép egészítették ki a jegyzőkönyvet azok, akik csak később járulhattak hozzá, mert a falvakban laktak (egész Liptó vármegye zsidósága egy hitközséghez tartozott, hiszen nagyatyám pecsétje is azt bizonyítja) vagy uton voltak? „Hálát adunk Istennek a kegyéért és jóságáért, amelyet hitközségünk gyakorolt, amikor szívébe azt sugallta, hogy egyhangulag jártak el ama lélekemelő ténykedésnél, amelyről az előző lapon szó van, mert az ilyen dolognak a hatása az, hogy az önzetlen tudósok tekintélyét emelje תורה ידי לומדי תורה כי ראוי ונכון הדבר הזה להחזיק ידי לומדי תורה וזו שכרה וסוף הכבוד לבוא ואמינא על זה. יישר כוחם וחילם . . .“

Üdvözljük a hitközséget e szerencsés és derék elhatározásához, hogy értékelte rabbinkat (חמאור הנדול וצדיק בן צדיק כבוד מוריני) rabbi Jisszáchar Bêrt . . . Aláírjuk ezt a tóra és kutatói, valamint rabbink atyjának, a caddik tiszteletére“: 35 aláíró.

És 2—3 héttel később igen szép, kalligrafikus kivitelben megkapja rabbi Bêr a diplomát magát לסדר ויחלום ביום ברא ד' העידם לשדר ויחלום והנה סולם חקצ"נ לפ"ק⁸

Hova lettek amaz idők? Hiszen még régi, orthodox hitközségeinkben is letűnt ama kor, amikor tisztán jesivájának és a kasrusznak gondtalanul élhetett a ráv, nappal és éjjel foglalkozhatott a tannal és magyarázatával, amikor az agádai virágfüzéréktől díszes és átszőtt halácha virányain szöhetette álmait a feltámadó Jeruzsálemről, synhedrionjáról és iskoláiról, amikor előtte mint jogszolgáltató előtt valláskülönbség nélkül megjelen-

⁸ Nagyatyám pecsétjét és a millenáris kiállításon is feltűnt diplomát a Magyar Zsidó Múzeumnak adtam.

tek a peres ügyfelek és vállalták a „nás pán rabbi“ (rabbi urunk) döntését, amikor megtisztelés számba ment, ha a muré d'asró elhagyta a béth-hammidrást, hogy pénteken és ünnep este, valamint muszafkor a zsinagógában megjelent, pláne ha ezüstfogantyus botjára támaszkodva kötelező látogatást tett hiveinél.

Ekkor a rabbi nem volt a hitközség alkalmazottja, nem tehertétele a költségvetésnek, nem leltári érték, hanem büszkesége, dísze volt a hitközségnek, amelyről nevét is kapta a szak tudósok körében pl. rab Júda Oszád (Aszód), rab Joszef Paks, rab Koppel Verbau stb. és incarnatioja volt a — sajnos, egyoldalú talmudikus — zsidó szellemi életnek és derásaival irányítója a formális vallásosságnak és az ünnepi beszédet megelőző haláchikus diskussióval a hitközségi lamdánim gyönyörűsége.

Voltak mindig misznagdim, ellenfelei, de ellenségei nem, olykor egy családnak volt méltó áspiránsa a rabbiszékre, máskor meg nagyon konzervatív volt a mendelssohni világlátott hiveknek, de meghajoltak rabbi Bér mi-Mikulás egyénisége előtt, mert igaz, őszinte, türelmes, elnéző,⁹ békeszerető, jóságos és jámbor volt és ábrázatának megfelelt a sziv, tóchó kebaró.

1828. niszán elsején megalapította a még ma is működő talmud-tóra-egyletet *חברת קדישא דתלמוד תורה דק"ק מיקלאש י"ו בשנת* „nyolcvan taggal.“¹⁰

Előadása jesivájában forrástanulmányokon alapuló, logikus volt; a pesat hive volt, nem szerette az u. n. „psetli“-t, a körmönfont elméskedést. Tanítványai, még a litvákok is, lemondtak rabulisztikájukról, keresték a megoldást analógia és következtetés segítségével. Csodálatos volt jártassága a talmudi és haláchikus irodalomban. Csekély fizetése (heti hat pengő forint!) egy részét könyvek vásárlására fordította; amit a maga könyves szekrényében nem talált, azt olvashatta a béth-hammidrás szeforim-szekrényeiben, azt a Diner, Goldstein, Bacher, Haas és

⁹ Jellemző, ha valami zsidótlán, a ritusnak meg nem felelő dologgal befeketíteni akarták valamelyik hívét, a rágalmat elütötte e mondásával: „Zsidó ilyesmit nem tesz.“

¹⁰ A bőrkötésű tagsági könyvet a lipcse-szentmiklósi hitközségnek ajándékoztam; tíz évig nem irtak be újabb tagokat és így ebbe irta *עני נחת* című munkáját.

Stern zöldfüggönyös szekrényeiben találta, hiszen e családok egyik büszkesége volt a lamdánim anyagi támogatása és a zsidó irodalom pártolása; sokat áldoztak e téren a gyermektelen Móse Léb Klein és hitvese, Günsberg Júda, Diner Sámuel és Strelinger Saul.

Tanítványait szerette, mindamellett, hogy szigorú volt követelményeiben úgy a tudományos működésük, mint magaviseletüket tekintve — kerülni akarta a hiveivel való összekoccsánásokat és jesivájának megszólását — elnéző mosolya volt nem egy galíciai bachúr naivitásával és megható ügyefogyottságával szemben.

Voltak kedvenc tanítványai is; legtovább éltek Móse Stark, (mindhalálíg a ráb családjának odaadó, hűséges barátja), Harsele Unger, Móse Chuzd (Husztból való) stb.

A beth-hammidrásban adott elő, de olykor otthonában nagy kerek asztal körül¹¹ tartotta meg a siürt. Mellette voltak legmeghittebb emberei r. Mendel Kirz, r. Mordche Léb Klein, r. Bér Banéth, r. Áharón Unger és a szobát betöltötték tanítványai és talmudjártas hitközségi tagok.

Előadásai szabad előadások voltak; előtte csak a talmud volt; nem szorult arra, hogy más munkákat előszedjen; agyában rendezve volt mind és rendkívül éles iudiciuma mellett rendkívül talpraesett és gyorsan ripoosztzó volt; megérlelődött dialektikájája atyjával, rabbi Szinaj lamdonnal és apósával, r. Sámuel hakkóhén Markoviccsal való értekezéseiben és megvitatásaiban.

Mint ros beth-din hajthatatlan igazságos volt; tekintélyt nem ismert. Saját magával szemben nem ismert kivételt. Valahogyan nem találták meg ezüst tubákos szelencéjét; a cselédet fogta gyanuba, de ezt is csak gondolatban. Előkerült a szelence; a ráb tíz forintot adott a leánynak, aki nem is sejtette, hogy miért kapta. „Még gondolatban sem szabad embertársunkat gyanuba fogni“ szölt hitvesének.

Biztak is ítélkezésében a peres ügyfelek. A hitközségében támadt ellentétek az aufklárista és a konzervatív tagok közt az ő békéjét is megzavarták; ő maga, amennyire kimélte rituális

¹¹ Ezen asztalt édesanyám a lipcse-szentmiklósi béth-hammidrásnak ajándékozta; igaz, hogy lakásunkhoz mérten — amúgy is betöltötte ebédlőnkét, körülvágatta, de még így is körülötte tizenketten fértünk el.

kérdésekben hiveinek gazdasági helyzetét (הם על ממונם של ישראל), annyira tekintettel volt a község belső békéjére: engedett a vezetőség követelésének, hogy az esketést a templomban végezze, engedett az almemor-kérdésben, beletörődött az elemi iskolába, szónokul maga mellé fogadta, ő, a darson, Löwensteint.

A beth-hamidrás csendjébe belehangzott a magyar szabadságharc, felesége, a szatmármegyei Lea, a magyar ügyel azonosította magát, ő maga, a megtestesült haláchah embere, a „dinó demalhúszó dinó“ (az állam törvénye kötelező) alapján inkább neutrális lehetett.¹² Annyi tény, hogy Schlick generális elől Késmárkra menekült, mert a pánszlávok őt is és zsidó hiveit beárulták és Schlick őt is, a vezető embereket is tuszokul akarta elfogni, amíg a község be nem szolgáltatta a reá kiszabott huszezer forintnyi hadisarcot.

Az orosz invázió Miklósig is eljutott, egy orosz osztag péntek este az ő hajlékába is betoppant, de az őket borral megkínáló, tiszteletre méltó, fehér atlaszba öltözött házigazda lenyűgözte őket, távoztak, el nem vittek semmit sem az orosz-tót legionáriusok -- dobrovolniki, — hiszen a nekik besűgött sok ezüst helyett sárgaréz gyertyatartókban égtek a szombati gyertyák és üvegserlegben gyöngyözött a Kiddus-bor.

(Egy derék tót szomszéd figyelmeztetésére a sok ezüstöt: karos gyertyatartót, serleget, koppantót és tálcát, burnótos szelencét, az u. n. ezüstös szekrényből a beszámimtartót, ethrog-szelencét stb. elásták volt.)

Az ötvenes évek elején a Vármegyeház előtti téren, karján a tórával, áldást mondhatott Ferencz József uralkodójára; látta az uralkodót, az meg áhitattal fogadta az áldást, mint kb. 40 évvel később unokájának és Dr. Löwy Mór főrabbi ajkairól Temesvárott mint koronás királyunk.

Rabbi Bêr kiterjedt levelezésén¹³ kívül sokáig csak szóval

¹² Azt hittem, hogy császári érzelmű volt, de Dr. Kux Adolf, lipotszentmiklósi ügyvéd arról értesített 1898-ban, amikor megjelent R. Ber Nicolau „Eine Skizze aus dem Leben“ c. füzetem, hogy nagyapám is magyar érzelmű és szívű volt és ezen szeretetét Batizvasvárról hozta magával a Kárpátok közé.

¹³ Én még láttam két nagy ládát tele levelekkel és kéziratokkal a padláson, ahol mi gyerekek játszani szoktunk, de amikor mint seminarista már érdekelhettek, a nagy tüzvérszben 1878-ban elpusztultak, sokat meg az egerék megrágtak, így az avató-diplomát is, amelyet én szedtem elő a komode-székény sok lim-lomja közül.

tanított, nem irt. De 55 éves korában kezdte papírra vetni egyes novelláit, először csak egyes papírlapokra, de azután beleírja a Talmud tóra egyes tagok nevét és járulékát jelző könyvébe. Megjegyzi, a magántulajdonjogot respektálva, hogy 1838 óta nem irtak be semmit sem a könyvbe, הן שמתו אל לבי להבין פנקת זה, עכור שכבר נעשה לדבר מצוה לכתוב בחיוב הדושי תורה שהנני השם יתעלה ב"ה עכור שכתב נעשה לדבר מצוה ועינין נש"ו לש"ע א"ה ס"י קנ"ז ס"ק ו' ועלי מושל לעשות כל"נ פנקס נמסכונות „Ime föltettem magamban, hogy előveszem e könyvet, hogy beleírjak néhány tanulmányi novellát . . . és nekem kötelességem ugyanilyen alaku könyvet csináltatni, amikor az egyesületnek újra szüksége lesz reá.“¹⁴

Amíg a kézirat azt mutatja, hogy ősszel, szukköth előtt látott hozzá novelláinak följegyzéséhez (a Sulchan-áruch Órach chajjim 646. § 2. p. Remô: szabad-e az ünnepi csokorban már természetes mirtusgalyat használni), addig *Minchasz ani*-ja Berachoth-tal kezdődik (9a a tőszafóthoz: r. Eleázár stb.), azaz a talmudi traktátusok sorrendjét követi.

A föliós munka: מנחת עני (A szegényember áldozata) címen jelent meg Wienben 1857. Della Torre kiadásában.¹⁵

130 kérdést fejt meg benne; ס"י számértéke עני, atyja emlékeztének ajánlja rabbi Bêr Nicolau e novellistikus művét. Részei: 1. *Minchasz Ani* (8 ivnyi), 2. *Semen koszisz le-mincháh* (25 ivnyi), 3. *Pitté mincháh* (1 ivnyi, fölvetett, de meg nem oldott kérdések).

Ő maga vitte el a kéziratot Della Torrehez; nagy esemény volt az; Grünwald Lipót kutatásai szerint a paksi rabbigyűlésen résztvett; tudom, hogy Sátoraljaujhelyen is járt, de ezen bécsi

¹⁴ Az egész kódexet a lipotszentmiklósi községnek, mint jogos tulajdonosának megküldtem.

¹⁵ A nyomtatási költséget részint megtakarította, részint Diner Sámuel és fiától, Mórictól és Stern Kálmántól kapta. Kabátja belső zsebébe tette, de a hajóról kiszállván, észreveszi, hogy zsebét tügyesen kivágták és hogy pénze eltűnt. Egy földije, akit Bécsben szorultságában felkeresett, előlegezi neki a szükséges pénzt és Della Torrenél megjelenhet a munka.

Humoros jelenet volt, amikor nagyapa, aki tükörbe nem nézett mint názir, a hajó I. oszt., nagy tükörben látva a képét, siet, hogy azt a tiszt. zsidót köszöntse, míg a fia fel nem világosítja: „Apa! Hiszen maga az!“

ut mégis a legnagyobb esemény volt életében; kísérője volt legidősebb fia Szinaj.

A könyv megjelent és általános elismerésben részesült; a hozzá intézett levelek közt a nyolcvanas években még létezett r. Áser, szentpéteri (Sajószentpéter?) és r. Kopl, verbői rabbi levele (Sámuel nagybátyám halála után a levelezés e kis töredéke is odaveszett).

Indirecte bizonyítéka az elismerésnek, hogy ismert szerénysége mellett halála előtt nem követelte volna fiától, hogy adja ki az azóta kidolgozott novelláit.

A Minchasz Áni megjelenése után folytatta a tanulást és tanítást הלכות הלכות הלכות utmutatása szerint: „Izrael minden fia foglalkozzék a tannal, szegény-e vagy gazdag, egészséges-e vagy beteg . . .” S meddig kötelező ez? Halála napjáig, mert hiszen úgy szól a Szentírás: ne maradjanak el szádból, amíg csak élsz (שיע יידיש ס׳ רמ״ו סי׳ א. ג.).

Még négy évig folytathatta áldásos működését. Aszkétikus volt a maga személyére nézve; így pl. a teljes három hetet tammuz 17—áb 9-éig) betartotta, tartózkodván minden husételtől; a tiz bünbocsánati napot הענייה יחיד-nak, böjtnapoknak ismerte, a szukkáiban aludt (Liptószentmiklóson, ahol októberben az éjszakák már nagyon hidegek), télen is mikváhba járt, éji nyugalmát megszakította a Jeruzsálem pusztulásáért való kesergés, a chacóth ritusa.

Nem betegség gyötörte, okozta halálát; szélhűdés érte, hiába fáradozott körülötte orvosa Dr. Rosenthal.¹⁶

Megérezte a ráv, hogy meg kell válnia az élettől. Fürdőt kért még és nyugodtan, anyagiakkal nem törődve, folytatta hivatását, a talmud-tórát és a köréje gyűlt lamdánimmel halachikus témákat tárgyalt: לא אחדל (אמר המעתיק (מהורר מרדכי ליב קליין ז״ל) לא אחדל מלהעלות על הספר מה שיצא מפיו של אחי צדיק אדני הרב הגאון המחבר ז״ל להציע לפני איהו אלופי לימדי תורה ביום ה׳ כ״ז חשוון תכ״ד לפ״ק לעת ערב שעה אחת קדם הלקח ארון אלהים בעו״ה מאתו: היא ליישב שני קישויה המורות: (ספר שירי מנחה דף ט) ¹⁷

¹⁶ Leánya, Mária, a kassai rabbi, Liebermann Kálmánnak volt a felesége.

¹⁷ Fia Sámuel a Siuré minchah bevezetésében Chesván 28-át említi a halálozás napjának (אור ליום ו׳ עשיק כ״ה מרחשון) és a családurk is Chesván 28-át üli meg halála évfordulójának.

Ágya előtt gyülekezett a hitközség vezetősége is; könnyes szemmel kérdezte az elnök, nincsen-e valami kívánsága a családjá érdekében; csak mondja meg! Nem kért semmit sem; hassém jiszbórach majd csak gondoskodik hitveséről, gyermekeiről. Bucsuzott a községtől, megáldotta ágyára boruló családját és pihenni tért.

Egyetemes volt a gyász; részt vett benne az egész város és a vármegye is. Több rabbi tartotta a heszpedet; templomi ülése az almemor balján levő első sorban üres marad. A képviselőtestület, mint alább említeni fogom, méltóan viselkedett nagy rabbija emlékéhez.

S mikép fogadta a családja diszének elvesztését; esküvőre készült; menyasszony volt Rivkah (Regina); az apa kitűzte volt az esküvő napját; neves rabbik ajánlották, hogy az apa kitűzte keltét tartsák be és a selósimban felesége lett Rivka Elzász Manónak, a későbbi rózsahegy-i rabbinak, akivel ötven évig puritán egyszerűségben, megértésben megosztotta nagyműveltségű és igaz jellemű hitvesének örömét, bánatát. (1861–1912. augusztus 23-áig, amikor szeretve tisztelt rabbi nagybátyám elhunyt.)¹⁸

Sámuel fia meg rabbi Mordechaj Léb Klein segítségével sajtó alá rendezte atyjának és nagyatyjának, rabbi Szinaj Lamdon haláchikus novelláit és jegyzeteit ספר שירי מנחה cimen; megjelent

¹⁸ Elzász Manó rabbi a prágai egyetemen is hallgatott, tanítványa volt r. Bér „Mikulás”-nak, a nagy Rappaportnak, Bloch Mózes tanítómának és mestermének Hermanmiestecben. Házassága után nemsokára Érsekújvárra költözött (ott született fia Bernát, 1890 óta Landsberg a/Warthe rabbija), gyáros volt (keményítő gyára volt, ha jól emlékszem); mint köztisztviselőben részes vezető embere lett a kerület zsidóságának; ő képviselte az 1868-iki kongresszuson Érsekújvárt és kerületét. Gazdasági viszonyok arra készítették, hogy az ipari pályát elhagyja, Komáromba került mint tanító, de kitúrták állásából; Pesten tanított, de csak rövid ideig, mert Rózsahegy kivált a miklósi hitközség kötelékéből és meghívták Elzász Manót rabbinak és tanítónak (1874?). A „rabbi” címet felvenni nem akarta, szerénysége tiltotta ezt, hogy ott legyen „rabbi”, a hol apósa volt a „rabbi.” Csak mikor Liptószentmiklós kb. 22 évi interregnum után Singer Vilmos rabbi megválasztotta főrabbijának, engedett a hitközsége unszolásának, megvált az elemi iskolától és élt a „rabbi” címmel: 1883-ig csak rabbihelyettes (Rabbinatsverweser) volt az aláírása.

Wien, 1862.¹⁹ (L. C. Zamarski et C. Dittmarsch kiadásában 13°.—)

Ezen kis gyűjteményes műnek (a kiadó is: „a minchah-áldozat morzsái“-nak mondja) tartalma: 1. *Pótlások a Minchasz Ánihoz*, még pedig Sabbath, Peszáchim, Bécáh, Jóma, Jebámóth, Kelhubóth, Gittin, Bába Kamma és Mecia, Szanhedrin, Sebuóth, Makkóth, Zebáchim, Chullin, Aruchin, Temurah és Meilah traktatusokhoz. — 2. *Egy chiddus (novella) és egy nehezebb thozsafóth magyarázata*. Mindkettő, amint fentebb említettem, rövidesen halála előtt kelt; az egyikre rab M. L. Klein emlékezett, a másikat meg r. Mendel Kirz (az ógyallai Deutsch, a vág-vecsei Danzig és a komáromi Dr. Schnitzer Ármin apósa) közölte: Peszáchim 80a. A tószafóth-magyarázatot Sebuóth 23b. a már említett r. Mordechaj Leb Klein (a tiszolczi rabbi Lederer Gábor apósa) teszi közzé. 3. *Rabbi Szinaj lamdon néhány novellája*, és 4. *Rabbi Szinaj egy responsuma rabbi Mordechaj Banéthez*.

Rabbi Bêr haláchikus levelezést folytatott korának elismert korifeusaival, így pl. rabbi Móse Szóferrel,²⁰ a Chatham szóferrel (V. ö. Bacher Vilmos értekezését a Magyar Zsidó Szemlében) ennek a fiával a Ketháb szóferrel, akinek fotografiája ott volt szobánk falán, a sátoraljaujhelyi Teitelbaummal, a paksi r. Joel Rechnitz-cel, r. Kopel Verbauval, r. Júda Oszáddal stb.

*

5623, marchesván 27-én felállították vörösmárvány-sirkövéit, mely alkalommal hűségese tanítványa, Bacher Simon, Elóné Mórehjában (Széfer Sáár Simon ed. Wilh. Bacher, Wien, 1894. I. köt. 216. l.) ezt zengte:

ספר שירי מנחה אשר השאיר אחריו ברכה כבוד
הרב הגאון הגדול הצדיק מהורר יששכר בערל זצוק"ל . . . ונלוו אליו איזה
חידושים מהרב הגאון החסיד כבוד מהורר סיני למדן זצוק"ל אביו של הגאון המחבר
ול: שנת תבר"ך לפ"ק.

²⁰ V. ö. ספר חתם סופר ed. Pressburg 1855. I. Jöre deáh, 24. resp. (10b), pag. 71a, II. 306. resp. (130a) stb.

באו בני עדתינו	האספו מסביב יחד
למקום קברות אבותינו	הקבצו לחצר מות
שפכו לבככם כמים	השיפו דמעות עיניכם
מתהלך בארצות החיים	כיום מות מורנו ורבנו
להגיד לדורות יבואו	נציב היום לו מצבה
תהי אהריתי כמוהו . . .	ראו פה נקבר צדיק תמים
למדו לקה ענותו	באו וקנים באו נערים
הביאו לקרבן נדבתו	עני בעיניו מנחת עני
פתו כלהם הפנים	שמן לקחו כתיבת למנחה
כבוד הנחיל לבנים . . .	ובספריו שירי מנחה
באו לעמוק הנכא	אנשי עדה כאחבה ואחיה
ותביאו לביתכם ברכה . . .	ורדמי שלום היו כמוהו

„Gyüljétek egybe mindenünnen, jertek községünk fiai,
Gyülekezzetek a temetőbe, őseitek sírhelyére!
Lábadjon könnybe szemetek, búval teljék meg szívetek
Tanítónk és mesterünk halála napján, aki most az örök élet
honában van . . .
Állítsunk neki ma követ, hogy hirdesse késő koroknak:
Nézzétek! Itt nyugszik egy gáncstalan jámboreMBER; legyen
miként az övé a mi életünk vége! . . .
Jertek öregek, jertek fiatalok! Tanuljátok meg szerénysége tanát,
A maga szemében szegény ember lévén „a szegény ajándokát“
mutatta be;
szentelt kenyér
S füzeteiben „az áldozat maradványai“. Dicsőséget hagyott övére. . .
Ti, akik a békét szeretitek, legyetek, amilyen ő volt és vigyetek
áldást házaitokba!“

*

S a hitközség becsülettel kitarított rabbijához, még haló porában is.

A családjáról gondoskodott; még mi unokái is részesei voltunk a liptószentmiklósi hitközségnek, mint egyetemesnek és egyes családok kegyének. Az özvegy, aki mindhalálíg (1891) ápolta nagy hitvesének emlékezetét tettben, szóban, gondolatban, 1868-ig²¹ az akkori viszonyokhoz mértén szép nyugdíjat élvezett, azontul is becsületesen gondoskodott róla a kongressusi

²¹ 1868-ban különalakult az orthodox hitközség, amely kivonta magát a nyugdíj kötelezettség alól. Amikor nagyanyám az akkor orthodox elnök, Stark Mózes, előtt arra hivatkozott, hogy nem félnek-e Istentől, fölényesen mosolygott: a jó Istenre hivatkozni velők szemben!

hitközség. A Liptó vármegyében 1861—63. született zsidó fiúk a Bér (Bernát, Bertalan) nevet kapták. Egy rajzban jártas báchurja, Pollitzer Simon, elkészítette emlékezetből a képét, amelyet Löw Miksa könyvkereskedő Bécsben sokszorosított; nem volt Liptó vármegyében zsidó család, akinek a hajlékában nem diszlett volna; „Erinnerung an den sel. Hochgelehrten berühmten Talmudist und Oberrabbiner Herrn Bernhard Nicolau zu St. Miklós Lipto St. Miklós.”

צורת הרב הנאון הגדול ע"ה פ"ה בקשת
המנוח מהי יששכר בער וצוק"ל הוא היה
רעה נעמן לעדה המפוארה בישראל ק"ק
מיקלאש יעא"ל בעל המחבר ספר מנחה עני:

Miklósból elkerült családoknál itt Budapesten is van még a kép; fotografiája a héber könyvkereskedésben kapható és bizony mélyen meghatott engem, amikor negyven évvel ezelőtt temesvár-gyárvárosi hitközségem chevra-sammesza Stern Mór Pesten járt és elhozta nekem ajándékolva nagyatyám fotografiáját.

Ha baj éri a hitközséget vagy az egyes családokat, — talán ma is, de ötven—negyven évvel ezelőtt, így az 1873-ban dühöngő kolera napjaiban megtörtént — a sírjához zarándokoltak, imádkozva, hogy legyen az ő tiszta lelke szószólója a szenvedőnek Isten színe előtt.

Amikor 1882-ben közvetlen melléje temették r. Mendel Kirzet és az ásó érintette rabbi Bér korhadt koporsóját, minjonnal mentek ki és bocsánatot (מחילה) kértek, hogy örök pihenőjét megbolygatták.

*

Hadd fejezzem be e vázlatos életrajzot ugyan Bacher Simon Élőné mórehjének idézetével:

רק בתורת אל כל מעינו
ענת נפש צבי אדרתו
כבודו כתר הודו
נאה ורום לב תועבתו
המון תלמידיו בכל הארצות
כוע קדש מצבתו

„Csak Isten tana volt neki forrása, disze, koronája, fensége. Lelkének a szerénysége volt ékessége; utált gögöt, fennhéjázást. Tanítványaink tömege messze földön mint szent vetés él emlékének.”

S atyjának költeményei (Széfer Sáar Simon)-hez irt bevezetésében professzorom és mesterem dr. Bacher Vilmos eképen nyilatkozik (pag. X.) r. Bér Nicolauról:

והרב הזה היה איש צדיק גדול בתלמודו ועניו כמעשו
: אהב שלום ודחה את המחלוקות וישב על כסאו עד מותו:

„S ezen rabbi gáncstalan ember volt nagy tudományában, szerény cselekedeteiben, szerette a békét, elhárította a meghasonlásokat és rabbiszékén maradt mindhalálig.”²²

Harminc évvel később temették (mellette már hely nem volt) a szemben levő fal mellé hitvesét *Leáht*, aki az ő szellemében működött, megosztva — később — szükös kenyerét özvegy leányával és annak három apátlan árvájával, velünk Kohlbach — fiukkal — juttatva alamiznához minden kéregetőt, zsidót, keresztényt egyaránt és asztalánál szivesen látott melammedet, báchurt, bechóved óreachot.

Beletartozik ő nagyatyám életrajzába és erről tanuskodik sírfelirata is, amelyet nem unokája, hanem a chevra-kadisa akkor tudós elnöke Mayer József (Major Gyula zeneszerző nagybátyja), rabbi Bér Nicolau egykori tanítványa irt:

פ"מ

לא הרבנית מיה לאה אשת הרב הנאון אב"ד בעיר מיקלאש וצ"ל	לא הלכה בנדלות
ולא רמו עיניה	אשת היל היתה
כמעשי ידיה	היבה שכרה
בהיותה אשת ברית מורנו	הנאון שהיה
רועה נאמן בעדהנו	בערכו ידעה
לחשבהו בפעלחה	מה יקרה לה
אך שמע לקול צדקתו: ²³	

נאכפר י"ד מרחשון תרנ"ב ל"ס"ק תנצבה"א

A hűséges tanítvány még hosszú harminc év után is arra használja fel a hitves sírkövét, hogy hódoljon rabbi Bér Nicolau emlékének.

Budapest.

Dr. Kohlbach Bertalan.

²² A sírfeliratot talán alkalommal közlöm; jelenleg nincs meg: 1917-ben lemásoltam, de most nem találom.

²³ „Itt nyugszik a rabbiné Leah asszony, a nagy rabbi, Miklós városának főabbijának a neje Nem volt fennhéjázó, nem nagyravágyó ő, Derék asszony volt minden cselekedetében; Nagy érdemeket szerzett, mint felesége mesterünknek, Ama fenkölt léleknek, aki hűséges pásztora volt községünknek. Ismerte ura értékét és megbecsülte minden tétével. Mily öröm volt neki, ha csak hallhatta a jámbor szavát! Meghalt 5652. marchesván 14-én.